

Sprehodi po knjižnem trgu

Matej Bogataj

Franjo H. Naji: Križišče.

Spremna beseda Petra Vidali.

Maribor: Litera (Knjižna zbirka Piramida), 2019.

Kratkoprozni prvenec *Križišče* je dobil naslov po zadnji zgodbi v knjigi. Ki je reprezentativna in vzorčna, predvsem po usojenosti in odsotnosti svobodne volje – ta nosilce kvečjemu pelje v pogubo, ki je vnaprej zakoličena in neizogibna –, po tem, kako nezadržno se protagonisti bližajo neki daljni točki, ki je tudi že končna in dokončna. Začne se s pripovedjo o punčki v reji, ki ji je mati ob prvem obisku po dolgem času obljubila, da jo bo pobrala na križišču, in punčka pobegne od rejnikov in tam zaman čaka na dežju. Jo potem vidimo, srednjeletno, ko ravno pride z rejva in se spominja svojega pol mlajšega ljubimca, ki je ravnokar odšel in ni opazil začetkov njenega staranja, hkrati ob tem misli na bolniško, očitno je bila žurka intenzivna, premišljuje tudi o družini in kako ta ni zanjo. V tretjem fragmentu – Naji jih skoraj dosledno številči in so večinoma kronološko razvrščeni, vendar pogosto na preskok pripadajo različnim pripovedovalcem in osvetlujejo različne pozicije znotraj zgodbe – jo vidimo kot kašljačo starko, ki je našla mir v eni od sekt in zdaj kuri paličice, če že cigaret zaradi kašlja ne more in ne sme, ugledamo jo v času, ko dobi sporočilo o materini oporoki, o hišici nekje v tujini. Prepozno, saj se spet odpravi na križišče in tam se vse zagrne v meglo. Vse je bilo le časovni žepek, nič kaj vesel, občutek zapuščenosti in pomanjkanja ljubezni v tej zgodbi – pa

tudi v drugih – temno seva na vse strani. Križišče, če strnemo, združuje vse poti, je stičišče vseh možnosti, vendar je v njem kot točki poenotenja vsega tudi končno, in to je izničenje. Vsi človeški naporji so zaman, kadar niso podprti z blago usodo, in v zbirki je usojenost mračna, temna.

Ob branju sem se spomnil na tisto arabsko o služabniku, ki je na bazarju ugledal svojo smrt, in ta ga je prav dolgo opazovala, zato mu je gospodar, paničnemu, posodil najhitrejšega konja, da je zbežal v sosednje mesto. Ko se je varno oddaljil od tržnice, je šel gospodar na pogovor z njegovo smrtjo in ta je bila začudena, da je videla služabnika, saj ima v kratkem z njim srečanje v sosednjem mestu, v katerega je ta medtem odpeketal ... V podobnem krogu se znajdejo tudi Najijeve osebe; pogosto so namočene v nerazumljive ali neobvladljive situacije, ki imajo močan pridih fantastičnosti. V prvi zgodbi ali morda noveli, saj se zgodbe načeloma dogajajo v daljšem časovnem obdobju, v *Črni luči*, je ta vezana na klasičen motiv dvojništva in zrcaljenja, kakor ga poznamo na primer iz romantične tradicije: nekdo serijsko sanja prostor, v njem pa telo, bolj v obrisih, nedoločljivega spola in starosti, zato se začne zbujati ob vedno istem času sanj, v ta namen si navija tudi budilko; proti koncu ga sanje čisto obsedejo in gre iskat prizorišče sanj, javno stranišče v parku, in tam ga doleti neznano. Tudi bralcu neznano, saj vidimo pretepeno telo in sledove krvi, kakor jih vidi paranoičen in nezaupljiv zakajenec, poudarjeno nekredibilen pripovedovalec in opisovalec, ki se mu zdi vse skupaj čudno in sam ne verjame tistemu, kar vidi. Predvsem pa pobegne, saj se boji, da ga bodo obtožili za napad. Kdo je slekel sanjalca, kdo ga je od zadaj po glavi, nič od tega ne vemo, slutimo le, da se ne bo zbudil brez posledic ob budilki na telefonu, kot se je do zdaj. Ker je prestopil v drugo dimenzijo, kot večšo plamen ga je privabilo na kraj katastrofe, če ne tudi pokončanja. Na črno luč – naslov zgodbe dobro poudari čudno privlačnost, naperjenost na zlo, kar podčrtujejo v drugih zgodbah tudi mračna atmosfera in prizorišča: znojna hotelska postelja kot oder sanj, stranišča v parkih kot prostor odvratnega in hkrati zatočišče vsakovrstnih subkultur, predvsem tistih najbolj izrinjenih. Pri Najiju luč sveti črno tudi zato, ker je to brezno, ker je točka prehoda, in ta je dokončen in *brez-upen*.

Brezno, v zbirki se imenuje *Prepad*: dva vlomilca, prišleka, izrinjena, se odločita za vlom, vendar hiša, ki navzven seva obilje in nezaščitenost, ki se kar sama ponuja za vlomilski pohod, po principu priložnost dela tatu, skriva psihofantastično past, ki jo oskrbuje skrivnostna skupina profesionalcev, ki za nekoga delajo, ampak ne za njiju, vlomilca: tadva doživita pravzaprav vse tisto, česar se najbolj bojita.

Vidimo, da je *Križišče* dovolj premišljeno koncipirano, ujeta med dve variaciji na temo temne privlačnosti in neizbežnosti, ki kot da je posledica vnaprejšnje determiniranosti ali samega zlega in sovražnega reda stvari. Naji se tako nahaja ne samo na področju fantastike, ko se mora bralec odločiti – precej sam, pripovedovalec in avtor ga pogosto pustita v dvomih in mu ne pomagata z odgovori ali prišepetavanjem – med različnimi interpretacijami, temveč je zbirka v nekaterih segmentih blizu srhljivki, črnemu, gotskemu žanru. Tudi zato, ker so prizorišča večinoma obremenjena z nekakšno mračno avro, črna žarnica v javnem stranišču z okrvavljenim telesom na tleh, prizorišča pasjih bojev, s krvjo prepojena žagovina na tleh, labirint centra, v katerem za zaprtimi vrati ostane njegov podpornik, ali mračna klet, v kateri ciroznemu možu žena vliva žganje v vino, vsa ta prizorišča Naji za prvenec presenetljivo suvereno izpisuje. V tem je njegova zbirka nekoliko podobna *Menažeriji* Eve Markun, fantastičnim zgodbam Janka Lorencija, malo pa tudi *Anonimni tehnologiji* Andreja Tomažina, slednji predvsem po popisu urbanih eksterierjev. Sorodna ji je tudi v utopični plati: v *Križišču* je zgodba, ki špekulira o sodobni tehnologiji in njenih možnostih in Naji jo izpisuje kot nastanek mutanta, nečesa, kar presega človeško, pa tudi umetno inteligenco, saj se oba združita, prevratni posameznik in najbolj sposobna mašina. Skupina treh računalniških frikov, od katerih je najbolj radikalna nekdanja bližnjevzhodna migrantka, očitno jezna na ves svet, spoji stroj in človeka in ta začne, ko mu je vse binarno razpoložljivo in si v novi sintezi lahko privošči vse, brez človeških omejitev in brez strojne brezcilnosti, bruhati svoja anarhistična stališča. Da je treba to gnezdo zla in zlorab, imenovano svet ali kapitalizem, zrušiti v središču in na njegovem lastnem terenu, torej na področju financ. In podobno, pač na ravni pesniških manifestov, ki pa, k sreči, največkrat nimajo realne moči za spremembo.

Naji gradi na zrcaljenju; v posamezniku ali v sistemu je vedno neka črna pega, v katero ga centripetalno vsrkava. V zgodbi *Boljši jutri* župan lastnoročno izsili od starke prodajo nepremičnine, ki ovira razvoj, kakor ga prinaša center, vendar se mora potem soočiti z lastno vestjo: ko se prebija skozi labirint, uporablja roko svojega mučitelja, ki mu jo je odrezal, da z njo odklepa elektronske ključavnice na dotik. Ko ga najdejo, kot sodobnega vaškega minotavra, na meji njegovega lastnega labirinta, se čudijo, zakaj si je roko odrezal sam. Predvsem pa je center, za katerega vemo, da je odlagalističe, tam bodo končali drugačni in takšni, ki morajo drugačni in ločeni tudi ostati, prevratniki in migranti vseh vrst, v lasti trgovske verige. Ki je ponudbo pač razširila in ima zdaj ob svežem sadju tudi ponudbo

zapornikov vseh vrst in od vsepovsod, kot se v času globalne trgovine spodobi in je prav. Naji kot da nadaljuje tisto Skubičeveo iz *Iger brez meja*; če je vse privatizirano, zakaj ne zapori, zakaj ne bi bila pri tem trgovska veriga najboljši sosed in najboljši ponudnik in samo vprašanje časa je, kdaj bodo po domovih za ostarele tudi zapori postali profitabilna naložba: kot že prej fotokopirnice, picerije, cybercafeji, prodajalne avtentičnih mestnih spominkov, izdelanih na Kitajskem, za kitajske goste, in podobno.

V zgodbi *Somrak* imamo opraviti s srednjeletnim možakom, ki se zave, da je tehnološki višek, njegova firma, ki se je ukvarjala z oblikovanjem spletnih vsebin, je na robu preživetja, sodelavca je odpustil in zdaj se zasnja – spet ena fantastična eskapada, za katero se nam zdi, da je enako res, dokler ga ne vidimo za isto mizo, kjer se je ideja porodila –, da se s svojim znanjem ukvarja s pasjimi stavami. Podrobnosti, vse, kako pride do organizatorjev in jim predlaga, da bi poslovali spletno, nakar zadeva steče. Vsi zadovoljni, njemu pa se vse bolj zdi, da bi lahko iz tega obogatenelega vrelca kaj potegnili zase – in to tudi izpelje. Vendar kot motnja vdrejo vlagalci stav, ki enako kot on vidijo, da se je sreča obrnila v smer pitbula začetnika, sledi bankrot, s tem pa tudi izpostavljenost kriminalnega inovatorja njegovim nič kaj prijaznim kameradam iz branže. Vendar kot da mu je ponujena še ena priložnost; vse je bila le sanjarija, spet časovni žepek, v katerem se je zasanjal in hkrati dosanjal vzporedno pot, na katero ne bo stopil. Prašna pisarna v zapiranju in obsojenost na javna dela, pobiranje kondomov, kot sam nekje komentira, je njegova usoda, vendar za ceno groženj s psi in ženine nedotaknjenosti s strani kriminalnih kolegov.

Križišče je kompaktna zbirka, ki dovolj premišljeno in večje izrablja sicer že poznan fantastični repertoar, predvsem pa ga suvereno cepi na sodobne urbane atmosfere, na prostore, obsijane s čudno in malo tudi skrivnostno privlačno, vendar pogubno lučjo. Kompozicijsko pogosto združuje dve poti, ki se stikata, vendar srečanje z neubesedljivim in strašnim, paralizirajoče strašnim, ni srečno ali odrešilno. Predvsem pa Naji opozarja na senčno pego vsakršnega početja; kdor šverca ali se poda v svet kriminala, mu bodo kriminalci puščali kri (ali počeli podobne nečednosti in nevsječnosti), kdor si prizadeva za napredek, mu bo sodila lastna vest, takšne stvari. Pri tem dovolj spretno uporablja že izpisan fantastični in grozljivi arzenal, od brezimnih in amorfnih pošasti do labirintov, v katerih se vsak sooči z najgrozljivejšim, kar sploh je – s samim seboj. Pri tem Najiju niso tuji niti futurologija, zgodbe so časovno nedefinirane ali pa – slutimo, po zlitju umetne inteligence in človeškega uma – postavljene v bližnjo prihodnost. S tem pa *Križišče* pripenja prihodnost in žanr znanstvene proze na

nekatero motive in obdelave, ki jih poznamo iz časov, ko so odkrili temno luč, človeško senco in paradoksalno trdoživo nasprotje vseh stvari, takšno, ki jih zna od znotraj in s paradoksalno logiko voditi, zasukati in pokončati.